

НОВЕ СЛОВО В УКРАЇНСЬКІЙ ЙОДАЇЦІ

(Рецензія на книгу Івана Монолатія «Вічний жид з Коломиї.
«Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн»)

Монолатій I. Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн / I. Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2015. – 464 с.

Написання біографічної розвідки – справа нелегка і часто невдачна. На то є кілька причин. Найперша – наявність необхідної кількості джерел і літератури, яка дозволить відтворити образ і діяльність персонажу максимально наближено до реального стану справ (адже саме так і вимагає від кожного і будь-якого дослідника історична наука, зрештою – саме ремесло історика). Їх відсутність або недостатність часто стають на перешкоді об'єктивному висвітленню життя і діяльності обраного героя. В цьому випадку вирішити проблему може тільки наполегливий і тривалий археографічний пошук, надія, яка постійно має жевріти в свідомості дослідника і переконання потреби написання такого біографічного твору.

Друга, не менш вагома причина – ставлення самого автора дослідження до історичного персонажу. Не секрет, що навіть при бажанні бути об'єктивним та неупередженим кожен дослідник все ж має свій, лише йому притаманний підхід, ставлення до героя. Воно і вибудовує ту «генеральну лінію» оповіді чи глибокі розвідки (а це вже залежить від того, якою кількістю джерел і їх видовим різноманіттям послуговувався дослідник при написанні своєї праці), над якою працює вчений.

Всі ці рефлексії і сентенції як частини загального образу приходять на думку, коли знайомишся з черговою працею Івано-Франківського вченого Івана Монолатія – доктора політичних наук, професора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Вічний жид з Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн».

Книга об'ємна і змістовна, глибока за своїм задумом і вищукано реалізована з аристократичною шляхетністю. Перше, що кидається у вічі при читанні твору, – намагання автора показати, з якою гідністю, терпінням, наполегливістю і переконанням у правильності реалізованого жив і працював Яків Оренштайн – коломийський єврей, активний громадський діяч, активний учасник політичних процесів не лише в Галичині, а й загалом в Україні складної воєнно-революційної доби 1914–1923 рр., у міжвоєнний період.

Іван Сергійович намагається вибудувати свою розповідь про головного героя доволі нетрадиційно, не так, як до цього звикли більшість тих, хто пише і тих, для кого пишуть. Як правило, біографічні видання доволі схематичні – трохи про родину, про місце і час народження самого персонажа, його навчання, перші кроки у дорослому житті, громадська і політична діяльність і в епілозі – внесок у вітчизняну історію та значення для наступних поколінь. У роботі Івана Монолатія ми спочатку відчуваємо неперевершено подану тогочасну атмосферу: провінційного містечка великої Східноєвропейської монархії, яке степенно, за відомими лише йому правилами і принципами жило і розвивалося, контактувало назовні з такими ж містечками рідного краю – Галичини, більше того – часами і представляло українську її частину у великій «клаптиковій» Габсбурзькій монархії. Можемо навіть сказати сміливіше: вважаємо, що саме з образу Коломиї як провінційного містечка формувався прототип української Галичини – не лише селянського краю, так яскраво зображеного у творах

Великого Покутянина Василя Стефаника, але й краю міської культури українського національного штибу, яка лише зводилася на ноги, міцно приживалася й утврджувалася.

Життєпис Якова Оренштайна часто перемежовується введенням у текст аналітичних даних щодо тогочасного суспільно-політичного, національно-культурного життя у формі довідок, посилань, відбитків самих документів, що, безумовно, збагачує працю, робить її цікавою, читабельною, захоплюючою. Власне, на цьому моменті хотілося б наголосити як на тому третьому компоненті, котрий формує саму просопографічну розвідку, уображену її, робить більш живою і сприйнятною для пересічного читача.

Нетрафаретною і водночас ємкою є структура монографії. Окрім розділів мають форму оповідей, а останні радше тематичного, а не хронологічного характеру. Таке враження, що дослідник намагався спочатку виокремити з життя і діяльності Якова Оренштайна його значимі грані, сторони, як великі клапті, що часово і просторово накладаються, перетикають один в одного. І тільки по тому, як кожен з цих клаптів знайде своє висвітлення і прочитання, їх знову збирають в одне багатокускове покривало, що і стає образом життя непересіченого коломийського єврея – українського патріота.

Не переповідатимемо зміст кожного з розділів, бо вважаємо це доволі невдачною справою. Адже ризикуємо зробити це гірше, ніж сам автор (тоді в чому ж смислова потреба рецензії?). Залишимо цю працю кожному з тих, хто матиме бажання прочитати твір. Можемо лише висловити впевненість, що знайомство з книгою не залишить байдужим будь-якого читача, навіть і не дуже підготовленого. Дозволимо собі зупинитися на тих моментах, які, на наш погляд, варта виопуклити і підкреслити.

Останнім часом (приблизно останніх років десять-п'ятнадцять) в українській

історичній науці точаться розмови професійного характеру про потребу вироблення й застосування нових методологічних підходів, відмінних від марксистської парадигми з її класовими домінантами; позитивістських принципів емпіричного накопичення історичного матеріалу; державницького трафаретного кліше, обрамленого україноцентричним глорифікуванням; домінуючого висвітлення історії як виключно суспільно-політичного процесу еволюційного чи революційного характеру. На цьому фоні розвідка І.С. Монолатія виграє тим, що демонструє, як ідеї такого типу можуть бути реалізованими в рамках біографічного дослідження.

Автор використовує принципи і методи психоісторії, історії повсякденності, а в самому тексті – елементи філософії історії. Тому ми часто думками звертаємося до книг відомих авторів, що стали класиками художнього слова, пригадуємо цитати з Біблії, контекст їх вживання у Святому письмі тощо. На нашу думку, така методика формування тексту якщо не формально-граматично, то типологічно чимось нагадує праці Дмитра Сергєвіча (вважаємо, саме так правильно вживати ім'я та по-батькові, без перекладу на українську мову) Мережковського, зокрема його «Христа та антихриста».

Таким чином, І.С. Монолатій, як нам відається, не формує цілісного і загального образу Якова Сауловича Оренштайна. Він підштовхує кожного читача до власного, суб'єктивного сприйняття цього головного героя. В цьому, на нашу думку, талант автора не лише як дослідника, історика, етнополітолога, але й досить цілісного та непересічного письменника.

Сам Я. Оренштайн чимало доклався до розвитку українства як сутності і присутності у політичному просторі Європи спільноти своїми малими кроками і вчинками. Завдяки його зусиллям було створено видавництво, що поширювало українське слово у формі малих і елегантних

просвітницьких книжечок, фотолистівок з виглядами Галичини, українських міст і містечок тощо. Сам Яків Саулович намагався частково допомагати загалом українським державним інституціям в утвердженні національної державності в силу власних можливостей і компетенцій. Ця подвижницька діяльність, напевне, і дає підстави досліднику вважати особу Мойсеєвого визнання «українцем» – якщо не за походженням, то за змістом своєї діяльності. Водночас, І. Монолатій і не намагається утвердити в читача монументальне твердження про виключно патріотичні мотиви такої позиції Я. Оренштайна. З тексту чітко випливає розуміння того, що проукраїнська позиція видавця (а Яків Оренштайн позиціонується у громадській свідомості саме так) зумовлена не тільки і не стільки його патріотичними почуваннями, а й (може – й головно) більш зрозумілими для представників цього етносу власними не благодійними интересами.

Зрештою, наголосимо ще раз. Це наше сприйняття Якова Оренштайна, сформоване під впливом праці Івана Монолатія. Воно явно не тотожне баченню дослідника. А останній, вважаємо, і дамагався того, щоб кожен читач уклав саме свою візію життевого образу «Вічного жида з Коломиї».

До речі, сміливе вживання автором вислову «жид» говорить не тільки про таку його позицію. Адже завжди знайдеться хтось, хто шукатиме в роботах такого типу проявів ентофобій чи щось подібного. Це свідчення глибоко професійного підходу, використання термінів і понять у їх історичному контексті. Адже пам'ятаємо статтю пересічного читача «Покутського вісника», який висловлював у 1919 році вдячність українській владі ЗУНР, яка називала представників його народу «жидами», а не «євреями», як на Великій Україні. Він був переконаний у неможливості організації єврейських погромів в краї українською владою, як це мало місце в іншій частині держави, де

їх, жидів, зневажливо називали євреями.

Насамкінець, слід сказати кілька слів і про саме видання. Як і всі книги Івана Монолатія, що побачили світ у видавництві «Лілея-НВ» ця не є виключенням щодо дизайну, простоти та інтелігентної вищуканості. Підібрані в гаму кольори, шрифт, макетування справляють враження солідності і вагомості. Цупкий і водночас природного кольору папір дещо зістарює монографію, ніби спонтанно переносячи нас в ті часи, коли жив і працював її головний герой. Маленькі, але дуже потрібні деталі підкреслюють увагу видавця і автора книги до історичного часу: на внутрішніх сторонах палітурки у таблиці, що більше нагадує за формою відомість воєнно-революційної доби, відображені віхи життя Якова Оренштайна. Ніби в пам'ять про нього на першій сторінці книги напис «Галицько-Українська Накладня ім. Якова Оренштайна» та її автентична емблема.

Загалом, українська юдаїка, як і вся українська історична наука, здобула нове видання не лише за часом появи, але і за змістом, і за методологією дослідження. Не маємо сумніву у швидкому поширенні праці серед зацікавлених читачів та широкого загалу теж. Важливо, щоб тираж самої монографії міг бути значно більшим, адже хорошого історичного наукового читива має бути достатньо.

Володимир Величко,
доктор історичних наук